

СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

УДК 316.77

Л. М. ХИЖНЯК, К. В. ХИЖНЯК

ГІБРИДИЗАЦІЯ У ВИЩІЙ ОСВІТІ В УМОВАХ УПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЕЛЕКТРОННОГО НАВЧАННЯ

У статті показано, що функціонування в умовах освітніх гібридів – нова реальність українських вищих навчальних закладів. Освітні гібриди базуються на мережесевих взаємодіях, на сучасних інформаційно-комунікативних технологіях. Змішану модель навчання розглянуто як освітній гібрид, що виник у процесі поширення в освітньому просторі нових інформаційно-комунікативних технологій навчання. Спираючись на результати проведеного експертного опитування, відзначено, що альтернативні моделі вищої освіти, представлені у вигляді дихотомії “традиційна освіта – електронна освіта”, не мають підтримки з боку викладачів як суб’єктів освітнього процесу. Привабливою для них стає змішана (гібридна) модель вищої освіти, яка виникає в результаті селекції традиційної моделі й упровадження в систему вищої освіти електронних технологій навчання.

Ключові слова: вища освіта, традиційна освіта, електронна освіта, електронне навчання, змішане навчання, викладач, студент, гібридизація у вищій освіті.

Пошук нової моделі вищої освіти пов’язаний з необхідністю забезпечення сталого розвитку інституту освіти в нестабільному світі в умовах турбулентних соціальних відносин, які поширюються й на освітні практики. У зв’язку із цим привертає до себе увагу теза Бертона К. Кларка, який так охарактеризував становище університетів: “Сучасні університети приходять до дисбалансу зі своїм середовищем, що не може не викликати занепокоєння. Від них хочуть занадто багато, але вони мало що можуть запропонувати у відповідь. Їм настільки погано вдається підтримувати баланс запиту / відповіді у відносинах середовища / університету, що в разі збереження ними своєї традиційної форми вони виявляться в стані майже постійної нерівноваги” [1, с. 199].

Останнім десятиліттям традиційні моделі освіти й навчання зазнали переосмислення, оскільки вони виявилися застарілими, такими, що не відповідають новим запитам споживачів освітніх послуг. Широкий пошук нових форм, моделей здобуття освіти спочатку був зосереджений на виявленні відповідної моделі навчання й освіти, яка б базувалася на сучасних інформаційно-комунікативних технологіях і відповідала запитам ринку освітніх послуг. Такою формою багато хто вважав дистанційне навчання, називаючи його “освітньою системою 21 століття” [5]. Усебічне вивчення науковцями цієї моделі освіти виявило її недосконалість і поставило пи-

тання про корегування процесу навчання за принципом дистанційності на основі інформаційно-комунікативних технологій. І. Роберт узагалі привернула увагу до шляхів запобігання можливих негативних наслідків застосування засобів інформаційно-комунікативних технологій [8]. Дистанційне навчання зажадало розробки нових організаційних форм спільної діяльності того, хто навчається й навчає (групові та індивідуальні, реальні й віртуальні форми). Еволюція дистанційного навчання привела до нових форм електронної освіти.

Існує певне термінологічне різноманіття щодо того, що зараховують учені й практики до електронної освіти, онлайн-освіти. Ці терміни найчастіше описують феномен “формальної освіти, яка відбувається з використанням комп’ютерних технологій, незалежно від того, де протікає процес навчання. Під це визначення підпадають різні варіанти навчання, від безлічі гібридних форм викладання і навчання до освіти, одержуваної повністю в режимі онлайн” [6, с. 35]. М. Орлова провела аналіз підходів до визначення поняття змішаного навчання й охарактеризувала основні моделі навчання, засновані на застосуванні інформаційних технологій [8].

Удосконалення технічних аспектів електронного навчання, на думку дослідників, автоматично не приводить до підвищення якості навчання. Більше того, домінування економічних критеріїв при виборі моделі навчання (рентабельність рішення в цілому й швидка окупність розробки) на шкоду індивідуалізації навчання показує свою неефективність. До того ж питома вага відмов від завершення курсів онлайн-освіти значно вище, ніж у традиційного навчання [10].

Феномен гібридизації повною мірою можна описати, спираючись на освітню аналітику. Під нею розуміють “використання даних для пояснення і прогнозування, а також вжиття заходів щодо комплексних проблем освіти. ... Освітня аналітика базується на виробництві та зберіганні великих обсягів даних. На сьогодні вони інтегровані в такі елементи вузівської системи, як набір і зарахування студентів, оплата навчання та кредитування, навчальні програми, оцінювання, ресурси, підтримка студентів, бібліотеки, організація опитувань, реєстраційні анкети й форми, загальні та офіційні канали комунікації” [6, с. 47]. Лунає заклик: “Освітня аналітика повинна повністю сформуватися, щоб допомогти освітнім установам забезпечити успіх кожного студента” [6, с. 49]. У зв’язку із цим постає питання: як забезпечити успіх кожного студента, використовуючи можливості новітніх інформаційно-комунікативних технологій? Яка модель освіти цьому сприяє найбільшою мірою?

Мета статті – описати феномен гібридизації у вищій освіті в умовах упровадження технологій електронного навчання, спираючись на експертні оцінки викладачів.

Дослідники відзначають багатозначність понять “змішане навчання”, “змішана модель освіти”. Так, до змішаного навчання зараховують: 1) нав-

чання, що сполучає протилежні підходи (формальне й неформальне навчання, освітні комунікації “обличчям до обличчя” та комунікації онлайн); 2) використання аудиторного й електронного навчання; 3) формат навчальних курсів, за якого в дистанційні курси вбудовуються активні методи навчання; 4) модель використання розподілених інформаційно-освітніх ресурсів в очному навчанні із застосуванням елементів асинхронного й синхронного дистанційного навчання [8]. Оригінальну концепцію змішаного навчання (для загальноосвітньої школи), яка спирається на системний, діяльнісний та особистісно орієнтований підходи, запропонував В. Константинович. Однак нам видається недостатньо переконливою позиція цього автора щодо того, що перехід на змішане навчання надасть змогу усунути “...властиві класно-урочній системі внутрішні суперечності, пов’язані з недостатнім урахуванням особистісних рис тих, хто навчається” [7]. На наш погляд, особистісна специфіка як учнів, так і студентів при аудиторному й онлайн навчанні виявляються по-різному. Крім того, у різних моделях освіти, як доведено науковцями, по-різному конструюються й реалізуються індивідуальні стандарти культури [4, с. 88].

Залишаються справедливими висновки дослідників, які відзначають “...недостатність актуальної та достовірної інформації, що надає змогу виконати повноцінний аналіз процесу інформатизації освіти. Існуюча інформаційна база не дозволяє розрахувати найважливіші цільові показники цього процесу, а наявні оцінки суперечливі й ненадійні” [3, с. 329]. Освітня аналітика, на наш погляд, має включати експертні оцінки, зокрема реальних, бажаних, перспективних моделей вищої освіти.

Звернемося до аналізу матеріалів емпіричного соціологічного дослідження, яке проведено за участю авторів статті співробітниками кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в межах науково-дослідної теми “Проблеми впровадження технологій електронного навчання в українській вищій школі”, номер державної реєстрації 0115U00050, науковий керівник – академік НАН України В. С. Бакіров (з 10 жовтня по 25 жовтня 2016 р. проведено опитування 260 експертів з проблем упровадження технологій електронного навчання у вищій школі України; критерії відбору експертів: робота у вищому навчальному закладі України, використання електронних технологій навчання у своїй професійній діяльності, використання електронних технологій навчання у вищому навчальному закладі, де працює експерт).

Гібридизація вищої освіти має підтримку з боку експертів-викладачів. Із твердженням “В Україні необхідно поєднати електронне навчання з традиційним” погодилася більшість експертів (92%), незалежно від їхніх вікових характеристик; статі; стажу викладацької роботи; профілю дисциплін, які вони викладають; посади, наукового ступеня й вченого звання (між позитивною відповіддю та цими характеристиками експертів не вияв-

лено статистично значущого зв'язку). Водночас фіксується відмінність в оцінках експертів – представників державних і приватних вищих навчальних закладів: гібридну модель вищої освіти, тобто поєднання електронного навчання з традиційним, підтримали 93% експертів з державних освітніх установ (позицію “ні” зайняли 3% і стільки ж не визначилися) і дещо менше (82%) – з приватних (позицію “ні” обрали 14%, не визначилися 4%). Тобто гібридне навчання має більше прихильників у державному секторі вищої освіти порівняно з приватним.

Майже 76% експертів відповіли в ході опитування, чому вони обрали ту чи іншу модель. Наведемо типові пояснення із цього приводу.

Прихильники традиційної моделі освіти так обґрунтовують свою позицію:

“Традиційна освіта – оптимальний варіант для мінімального рівня фінансування освіти” (Жінка, 35 років, доктор наук, соціогуманітарний профіль, державний ВНЗ).

“Так звично, перевірено часом” (Жінка, 46 років, доктор наук, економічний профіль, державний ВНЗ).

Прихильники виключно електронної моделі освіти висувають переважно такі аргументи:

“Слід просувати в практику сучасні технології надання освітніх послуг” (Жінка, 27 років, без наукового ступеня, соціогуманітарний профіль, приватний ВНЗ).

“Доступ з будь-якого місця. Різна аудиторія. Ефективно” (Чоловік, 45 років, доктор наук, природничий профіль, державний ВНЗ).

Найбільше серед експертів виявилось прихильників гібридної (змішаної) освіти. Наведемо типові висловлювання, що відображають ставлення опитаних до цієї моделі освіти:

“Традиційна модель багато років дає позитивний результат. Тому від неї немає сенсу відмовлятися. Але треба йти в ногу з часом і додавати нові технології” (Чоловік, 56 років, без наукового ступеня, технічний профіль, державний ВНЗ).

“Змішана модель вищої освіти дає можливість зберегти напрацювання вітчизняної вищої школи, запровадити інновації та мінімізувати ризики” (Жінка, 50 років, доцент, природничий профіль, державний ВНЗ).

“Саме змішаний тип навчання дає змогу ефективно комбінувати класичний підхід у системі вищої освіти, який має низку переваг, та залучати методи електронної освіти, що, у свою чергу, сприяє більш індивідуалізованому підходу до спілкування зі студентами, дає змогу реалізувати положення реформи вищої освіти щодо збільшення годин самостійної роботи студентів, оскільки за допомогою залучення електронних засобів комунікації з'являється можливість як організувати самостійну роботу студента, так і здійснювати ефективний контроль за якістю цієї роботи” (Жінка, 29 років, доцент, державний ВНЗ).

“Така модель дозволить значно розширити категорії споживачів освітніх послуг; одночасно навчатися за декількома спеціалізаціями або спеціальностями” (Жінка, 45 років, кандидат наук, соціогуманітарний профіль, приватний ВНЗ).

“Сьогоднішнє забезпечення електронними засобами у ВНЗ не є задовільним, тому поки що неможливе застосування повністю електронної системи навчання” (Жінка, 40 років, кандидат наук, природничий профіль, доцент, державний ВНЗ).

“Обираю змішану освіту, враховуючи особливості національного менталітету споживачів вищої освіти та потреби часу для підготовки конкурентоздатних фахівців” (Чоловік, 40 років, кандидат наук, доцент, державний ВНЗ).

Електронні технології навчання як освітня інновація мають перспективу у вітчизняних вищих навчальних закладах за умови, що їх переваги сприймаються суб'єктами освітнього процесу. У ході опитування експертів було запропоновано назвати три найбільш значні переваги електронного навчання з наведеного переліку або дописати власний варіант. Найбільш вагомим перевагою електронних технологій навчання експерти вважають “можливість навчання незалежно від часу і місця” (86% відповідей). Інші переваги значно поступаються цій, а саме: “зниження фінансових витрат на навчання” (37%), “залучення нових категорій студентів” (31%), “доступність викладача” (25%), “багаторазове використання навчального матеріалу” та “індивідуальний контроль за навчанням студентів” (по 23%), “різноманітність дидактичних підходів” (22%), “масовість навчання” (21%), “можливість тиражування освітніх продуктів” (14%).

Існують відмінності в оцінках переваг електронних технологій навчання між різними поколіннями викладачів. Молоді викладачі (до 30 років), порівняно з викладачами середньої (30–54 років) і старшої (55 років і старше) вікових груп, вище оцінюють такі переваги електронної освіти, як “доступність викладача”, “індивідуальний контроль за навчанням студента”, “зниження фінансових витрат на навчання”. Можна припустити, що молоді викладачі не лише більш лояльні щодо електронних технологій навчання, а й більш психологічно налаштовані на їхнє використання у своїй професійній діяльності.

Переваги електронних технологій навчання по-різному оцінюють також викладачі державних і приватних вищих навчальних закладів (зафіксовано статистично значущий зв'язок між оцінками експертів, що зайняті в різних секторах освіти за формою власності). Так, експерти із приватних освітніх установ вище оцінюють такі характеристики електронної освіти, як “доступність викладача” (41% і 21% відповідно), “можливість залучення нових категорій студентів” (39% і 29%), “масовість навчання” (35% і 17%). А в державному секторі вищої освіти, порівняно з приватним, викладачі більше цінують такі переваги електронної освіти, як “зниження фі-

нансових витрат на навчання” (39% і 28% відповідно), “різноманітність дидактичних підходів” (24% і 14%).

Більше ніж половина експертів (53%) занепокоєні тим, що в умовах електронного навчання відбувається втрата ефекту студентської аудиторії. Однак сучасні студенти як представники так званого “цифрового покоління” соціальні стосунки активно встановлюють у соціальних мережах, їхня аудиторія (дружня, навчальна тощо) представлена там і суттєво впливає на їхній світогляд, соціальну поведінку, успіхи в навчанні. С. Бьянкані у зв’язку із цим зазначає: “Про соціальні мережі студентів у ВНЗ накопичено багато корисних відомостей, але картина залишається фрагментованою – почасти тому, що в цій галузі не вистачає комплексних праць синтетичного характеру, що охоплюють різні погляди” [2, с. 99]. Зрештою, експертна думка заслуговує на увагу, адже питання студентської аудиторії як референтної групи залишається відкритим. Також відкрите питання щодо того, як сприймають студенти викладача в соціальних мережах (питання відповідальності, поваги, щирості в процесі комунікації тощо). Експерти-викладачі більш критично сприймають онлайн комунікації зі студентами. Лише кожен десятий експерт поділяє думку, що “комп’ютерні комунікації в навчанні (форум, чат, електронна пошта тощо) мають замінити особистісні комунікації між студентами і викладачами”, 75% заперечують це і 15% не змогли визначитися з цього питання.

Зафіксовано гендерні відмінності в баченні експертами найбільш значущих проблем, які постають у процесі впровадження електронних технологій навчання. Експерти-чоловіки більше занепокоєні дефіцитом електронних ресурсів бібліотеки ВНЗ (30% і 18% відповідно), упередженістю щодо електронного навчання з боку роботодавців (26% і 16%). А експерти-жінки, порівняно із чоловіками, більшу увагу приділяють таким проблемам, як необхідність захисту авторських прав на новий навчальний та науковий контент (49% і 28% відповідно), ресурсне забезпечення, адже перехід на електронну освіту супроводжується підвищенням витрат ВНЗ на обладнання, необхідне для електронних технологій навчання (42% і 30% відповідно).

Висновки. Сучасні системи вищої освіти будуються переважно на освітніх гібридах і містять у собі певну частку еkleктики. У наші дні гібриди традиційного й нового в освіті мають істотну відмінність, а саме: вони базуються на мережевих взаємодіях, на сучасних інформаційно-комунікативних технологіях.

Перехід вищої освіти на інформаційну основу відбувається в процесі гібридизації моделі освіти. Змішана модель навчання розглянута нами як освітній гібрид, що виник у процесі поширення в освітньому просторі нових інформаційно-комунікативних технологій навчання. Аналіз результатів проведеного експертного опитування свідчить, що українські викладачі загалом не відкидають електронну освіту, більшість з них просто не бачать

їй альтернативи. Водночас експерти схилиються до змішаної (гібридної) моделі вищої освіти. Однак освітні гібриди важко вписуються в існуючу модель управління вищим навчальним закладом, вимагають нових систем соціального контролю, мотивації професійної діяльності викладачів, мотивації до навчання студентів.

Гібридизація в освіті цінна, якщо вона сприяє адаптації вищих навчальних закладів до інформаційного суспільства, а застосування гібридних форм навчання приводить до підвищення якості освіти. Упровадження технологій електронного навчання ставить також проблему просування інформаційно-комунікативних технологій у вищій освіті (мотивація тощо). Це може стати предметом подальших наукових розвідок.

Список використаної літератури

1. Бертон К. Кларк Создание предпринимательских университетов: организационные направления трансформации : пер. с англ. / Бертон К. Кларк. – Москва : Издательский дом Государственного университета – Высшей школы экономики, 2011. – 238 с.
2. Бьянкани С. Исследование социальных сетей в высшем образовании : пер. с англ. / С. Бьянкани, Д. Макфарланд // Вопросы образования. – 2013. – № 4. – С. 85–126.
3. Гасликова И. Р. Показатели использования информационных технологий в образовании / И. Р. Гасликова, Г. Г. Ковалева // Вопросы образования. – 2005. – № 3. – С. 302–330.
4. Ефремова З. И. Модели европейского образования в контексте конкурирующих форм демократии / З. И. Ефремова // Власть. – 2011. – № 3. – С. 87–89.
5. Капустин Ю. И. Становление и развитие системы дистанционного образования в высших учебных заведениях / Ю. И. Капустин. – Москва : МГОПУ, 2006. – 82 с.
6. Келли П. Онлайн-образование: путь от участия к успеху : пер. с англ. / П. Келли, Х. Коутс, Р. Нейлор // Вопросы образования. – 2016. – № 3. – С. 34–58.
7. Константинович В. Е. О теоретических основаниях концепции смешанного обучения на основе функционирования деятельностного треугольника / В. Е. Константинович // Мир Науки. – 2016. – Т. 4. – № 1. – Режим доступа: <http://mir-nauki.com/PDF/29PDMN116.pdf>.
8. Орлова М. С. Критерии выбора компонентов и проектирования модели смешанного обучения / М. С. Орлова // Вестник РУДН. Сер. “Информатизация образования”. – 2008. – № 3. – С. 111–117.
9. Роберт И. В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты) / И. В. Роберт. – 3-е изд. – Москва : ИИО РАО, 2010. – 356 с.
10. Frank L. Greenagel. Illusion of E-learning: Why We Are Missing Out On the Promise of IP Technology [Electronic resource] / L. Frank. – Access mode: <http://www.elearningmag.com/>.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2016.

Хижняк Л. М., Хижняк К. В. Гібридизація в вищому освіті в умовах впровадження технологій електронного навчання

В статті показано, що функціонування в умовах освітніх гібридів – нова реальність українських вищих навчальних закладів. Освітні гібриди базуються на мережних взаємодіях, на сучасних інформаційно-

коммуникативных технологиях. Смешанная модель обучения рассматривается как образовательный гибрид, возникший в процессе распространения в образовательном пространстве новых информационно-коммуникативных технологий обучения. Опираясь на результаты проведенного экспертного опроса, отмечается, что альтернативные модели высшего образования, представленные в виде дихотомии “традиционное образование – электронное образование”, не получают поддержки со стороны преподавателей как субъектов образовательного процесса. Привлекательной для них становится смешанная (гибридная) модель высшего образования, которая возникает в результате селекции традиционной модели и внедрения в систему высшего образования электронных технологий обучения.

Ключевые слова: высшее образование, традиционное образование, электронное образование, электронное обучение, смешанное обучение, преподаватель, студент, гибридизация в высшем образовании.

Khyzhniak L M., Khyzhniak K. V. Hybridisation in Higher Education in Terms of Implementation of E-Learning Technologies

The article is devoted to the problem of mixed learning in terms of implementation of e-learning technologies in higher education in Ukraine. The authors prove the thesis that the transfer of higher education on the basis of information occurs during hybridisation of the education model. Mixed model of education is considered as an educational hybrid arising during the propagation in the educational space of the new informational and communicative learning technologies. Based on the results of the expert survey, the authors note that Ukrainian lecturers in general do not reject e-education, most of them do not see any alternative to it. At the same time, experts are inclined to a mixed model of higher education. The analysis of expert assessments indicates that alternative models of higher education presented in the form of a dichotomy “traditional education – e-learning” does not receive support from the lecturers as subjects of the educational process. The mixed model of higher education becomes attractive for them. This problem is the result of the selection of a traditional model and the introducing e-learning technologies in the system of higher education. Higher school functioning in the conditions of educational hybrids is a new reality of Ukrainian higher educational establishments. Modern higher education systems are built mainly on educational hybrids and contain a certain share of eclecticism. Nowadays, hybrids of the traditional and the new in education have a significant difference, namely: they are based on network interactions and modern informational communicative technologies.

Educational hybrids are difficult to fit into the existing management model of higher education, social control system, the system of lecturers’ professional work motivation, the system of students’ motivation to studies. The thesis is proved that the hybridisation in education is valuable if it contributes to the adaptation of higher education institutions to the informational society, and the use of hybrid forms of education leads to higher quality of education. The introduction of e-learning technologies also poses the problem of promoting information and communicative technologies in higher education (motivation, and so on).

Key words: higher education, traditional education, e-education, e-learning, mixed learning, lecturer, student, hybridisation in higher education.